

LIBRIS

We know
books

RAWLS

Filosoful dreptății

Ángel Puyol González

LITERA

București

CUPRINS

„Dreptatea este prima virtute a instituțiilor sociale, așa cum adevărul este pentru sistemele de gândire“	7
O viață cu noroc	13
Construcția unei societăți echitabile	19
Împotriva utilitarismului	19
<i>Problema etică a utilitarismului</i>	24
Câteva noi fundamente ale dreptății	26
<i>Primatul dreptății asupra binelui sau influența decisivă a lui Kant asupra lui Rawls</i>	29
Contractul social reformulat	33
<i>Vălul ignoranței este bandajul purtat pe ochi de Zeița Dreptății moderne</i>	37
Cele două (sau trei) principii ale dreptății	40
Problema meritului	46
<i>Merit și egalitate</i>	48
<i>Nu există un drept natural de proprietate</i>	52
Justiția internațională	57
<i>Principiile eticii internaționale</i>	59
Influența teoriei lui Rawls	65
Binele și dreptatea: dezbaterile cu comunitariștii	65
<i>Binele definește echitabilul, nu invers</i>	68
Prioritatea libertății: dezbaterile cu marxiștii și ultraliberalii	77

<i>Valoarea libertății</i>	79
Limitele egalității echitabile:	
dezbateră cu egalitariștii liberali	87
<i>Obiectivul este de a înceta oprimarea</i>	91
Egalitate: de ce și pentru ce?	
Încă o dezbateră cu egalitariștii liberali	98
<i>Egalitatea capacităților de bază</i>	101
Nedreptatea globală: dezbateră cu cosmopoliții	109
Extra rempublicam nulla justitia?	111
Problema dreptății globale	116
<i>O dreptate post-westfaliană</i>	117
Epilog	123
<i>Opere principale</i>	131
<i>Cronologie</i>	137
<i>Indice de nume și concepte</i>	141

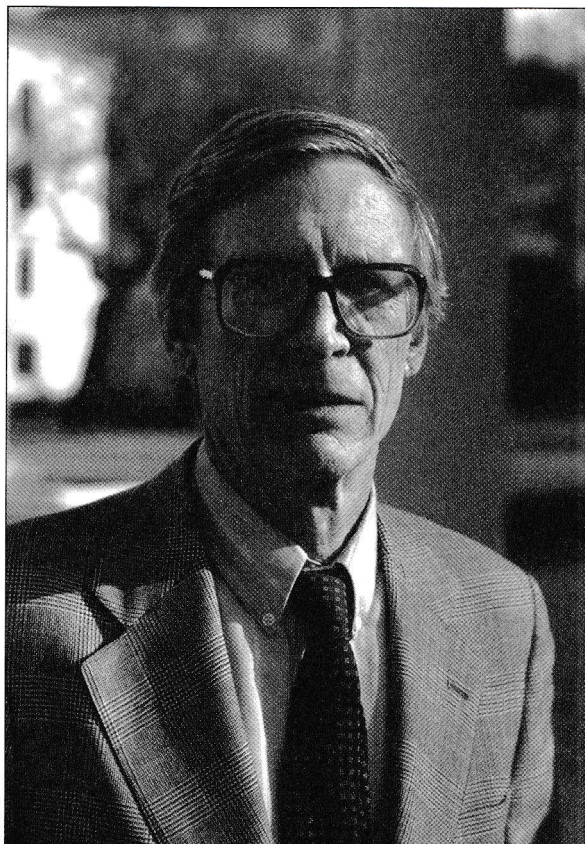
„Dreptatea este prima virtute a instituțiilor sociale, așa cum este adevărul pentru sistemele de gândire“

Cu această afirmație ispititoare, John Rawls semnalează care este finalitatea politicii adevărate: crearea de instituții echitabile.

John Rawls este cel mai influent filosof politic născut în secolul XX. În prezent, se bucură de peste o sută cincisprezece mii de rezultate pe Google Scholar, cel mai utilizat indice bibliometric al publicațiilor academice din lume (e suficient să ne gândim că Albert Einstein are un pic mai mult de optzeci și trei de mii). Când s-a publicat opera principală a lui John Rawls, *Teoria dreptății*, în 1971, unul dintre adversarii lui cei mai cunoscuți și coleg cu el la Universitatea din Harvard, Robert Nozick, a prezis ceea ce la puțin timp avea să devină realitate: „Începând de acum, toți cei care scriu despre filosofie politică vor fi nevoiți să spună dacă sunt pro sau contra lui Rawls“. De unde vine acest succes? Vine, fără îndoială, din trei aspecte care definesc gândirea acestui filosof nord-american.

Primul aspect este că situează dreptatea în centrul reflexiilor despre politică, iar acest lucru, într-o lume tot mai inechitabilă și globalizată, a marcat evoluția unei generații întregi de filosofi, care au înțeles să devină conștienți că nu se mai poate ignora realitatea sociopolitică evidentă a vremurilor noastre: enormele nedreptăți și suferințe ivite din cauza sărăciei și a inegalităților.

Rawls a ridicat problema dreptății sociale la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului XX, în momentul în care filosofia academică dominantă era dezamăgită de eșecul utopiilor politice din prima jumătate a secolului, lăsată fără rezerve în seama liberalismului și a utilitarismului, preocupată aproape în exclusivitate de limbaj, inclusiv de limbajul moral (ca urmare a fascinantei moșteniri lăsate de Wittgenstein: „Limitele limbajului meu sunt limitele lumii mele“). Mișcările sociale din a doua jumătate a secolului XX (cele pentru drepturi civile, cele din mai 1968, feminismul, revoltele antinucleare, ecologismul și altele), interesul pentru consolidarea bazelor teoretice ale statului prosper, încă inexistente în țara natală, Statele Unite ale Americii, și experiența sa de viață demnă de compătimire, marcată de un destin personal pe care, dintr-un punct de vedere profund moral, considera că nu-l merită, îi vor aprinde pentru totdeauna lui Rawls pasiunea pentru dreptate, mai precis, pentru construcția unei teorii care să țină seama atât de libertatea cetățenilor, cât și de egalitatea dintre ei. Întrebarea care guvernează toată gândirea sa, care se poate citi în primele pagini ale celei mai cunoscute cărți semnate de el, este următoarea: „Care este cea mai potrivită concepție morală despre dreptate într-o societate care se dorește democratică?“ Iar răspunsul, deși unul complex, după cum vom vedea, se învâрте în jurul unei intuiții fundamentale: dreptatea dintr-o societate se măsoară după soarta rezervată celor mai dezavantajați.

Portretul lui John Rawls,
1987

Al doilea aspect care explică interesul pentru opera lui Rawls este căutarea unei definiții optimiste a dreptății. De obicei, denunțarea nedreptăților atrage mai mult consens decât problematica unei societăți mai echitabile. Opera lui Rawls nu se limitează doar să dea glas revoltaților sau să semnaleze ce nu funcționează bine în politică sau în instituții. Are un obiectiv mult mai ambițios, mai dificil și uneori mai neplăcut: construcția unei alternative care să elimine nedreptățile și care, mai presus de toate, să pună bazele unei societăți echitabile și stabile în timp. Știm că în politică, în filosofie și, în general, în viață, este mai ușor

să distrugi decât să construiești. Rawls filosofează cu un spirit constructiv. De aceea, filosofia lui nu este una a suspiciunilor, ci una a recomandărilor.

Legat de această finalitate, se evidențiază al treilea aspect, care l-a transformat astăzi pe Rawls într-un gânditor atât de influent: prezentarea teoriei sale drept o „teorie utopică din punct de vedere realist”. Filosoful de la Harvard combină ingenios recomandarea unor principii ale dreptății care să asigure instituții mai bune – de aici reiese utopia – cu voința de a respecta principiul realității economice, al organizării politice și al psihologiei umane. Reunirea unor lumi aparent incompatibile – utopia și realitatea – a trezit un interes sporit în rândul cercetătorilor din domeniul științelor sociale. Economisti, sociologii, politologii și juriști din toate școlile și mediile sociale studiază ideile lui Rawls nu numai pentru certele virtuți și frumusețea principiilor dreptății propuse de el, ci pentru că acestea sunt create pentru a fi integrate în instituții reale din societățile democratice. După cum indică titlul acestei prefete, „dreptatea este prima virtute a instituțiilor sociale, așa cum este adevărul pentru sistemele de gândire”. Scopul politicii este buna guvernare, iar acest lucru se poate obține atunci când instituțiile îi tratează echitabil pe cetățeni. Așadar, sarcina principală a filosofiei politice constă în a ști ce este o societate echitabilă, dar nu o societate abstractă sau imaginată, ci a noastră, cea reală.

Cum era normal, construcția unei utopii realiste nu l-a scutit pe filosoful de la Harvard de critici. De la stânga eșichierului politic, cei mai utopici îi reproșează că se menține destul de atașat de un *statu-quo* liberal, iar cei mai realiști îl acuză că nu oferă o teorie a puterii prin care să explice în mod corespunzător însușirea bogăției de către elitele economice și politice. De la dreapta eșichierului politic, i se reamintește că bogăția pe care teoria dreptății pretinde că o redistribuie este în posesia unor persoane

cu drepturi de proprietate obținute în mod legitim, iar circumstanțele economice, sociologice și psihologice ale ființei umane pot constitui un obstacol decisiv împotriva unei dreptăți sociale mai cuprinzătoare. În orice caz, aceste dezacorduri fac parte din dezbaterile deschise pe marginea filosofiei lui Rawls, debateri și discuții care nu par să se încheie prea curând, având în vedere vigoarea cu care încă se desfășoară.

Cartea de față conține două secțiuni diferite. După o scurtă expunere biografică, în care vom prezenta câteva elemente-cheie pentru mai buna înțelegere a gândirii acestui filosof, în prima parte vom analiza ideile fundamentale ale autorului: opera sa ca răspuns la perspectiva utilitaristă; predilecția pentru metoda clasică a contractului social, cu scopul de a justifica validitatea principiilor dreptății; conținutul acestor principii și aplicarea lor în domeniul relațiilor internaționale. În a doua parte, vom expune principalele debateri pe care le-a suscitât opera lui Rawls, dialogul viu dintre recomandările lui și cele ale gânditorilor contemporani din domeniul eticii și al politicii, care confirmă cuvintele lui Nozick menționate la începutul acestei prefețe. Dezbaterile despre semnificația și înțelegerea libertății și egalității, despre limitele dreptății sociale, despre relația dintre etică și politică (mai precis, dintre ce e bine și ce e echitabil) și faptul că putem vorbi despre nedreptăți globale în absența unui stat mondial plasează recenta moștenire a operei filosofului nord-american într-o poziție centrală.

Rămâne de văzut cum va evolua moștenirea sa pe termen lung. John Rawls a murit când secolul XXI era abia la început, iar amprenta sa intelectuală încă se păstrează printre moștenitorii cei mai apropiați. Totuși, nemaipomenitul impact al ideilor sale asupra gândirii contemporane, dincolo de includerea într-o școală filosofică sau de finalitatea unor idei și teme specifice, anticipează că urma pe care a lăsat-o nu se va șterge. Până acum,

se poate spune că filosoful nord-american se află pe lista scurtă a marilor clasici ai filosofiei politice, alături de Platon, Aristotel, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Mill, Marx și, din zilele noastre, Habermas.

O viață cu noroc

John Rawls a avut noroc în viață din mai multe puncte de vedere, ceea ce i-a permis să-și dezvolte talentul și vocația pentru filosofie, dar același fapt i-a fost și motiv de profundă reflecție morală, care a ajuns să pătrundă în fiecare colț al operei sale. Soarta bună sau rea pe care o are în viață cineva ajunge să fie un aspect fundamental în teoria sa etică și politică, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

În *Viața lui John Rawls și teoria dreptății* de Thomas Pogge și Michelle Kosch, se relatează că John (Jack) Bordley Rawls a venit pe lume pe data de 21 februarie 1921 în Baltimore, un oraș portuar fondat la începuturile secolului al XVIII-lea, la mijlocul distanței dintre New York și Washington. În oraș, a existat mereu un număr mare de afro-americieni, ceea ce a constituit epicentrul unor tensiuni rasiale majore în trecut, care continuă și în prezent. Rawls făcea parte dintr-o familie înstărită. Tatăl său studia se dreptul și a ajuns un avocat cu renume. Mama lui era o femeie inteligentă, cu vocație artistică, interesată de politică, una dintre inițiatoarele Ligii Femeilor Votante, a cărei președintă a ajuns la un moment dat. Așa cum explică discipolii săi, Pogge și Kosch,

converțiți în biografi, Rawls spunea despre tatăl său că era un om rece și distant cu propria familie. În schimb, era mai apropiat de mama lui, moștenind de la ea încă din copilărie neliniștea și sensibilitatea față de problematica dreptății.

A avut patru frați, dintre care doi au murit din cauza bolilor. Această tragedie de familie i-a marcat adânc viața, pentru că el a fost cel care i-a infectat pe frați cu afecțiunile care le-au adus moartea. La șapte ani, John s-a molipsit de difterie. Cu toate că familia a încercat să îi împiedice pe ceilalți frați să intre în contact direct cu el, în timp ce se afla în convalescență, Bobby, un frate cu doi ani mai mare și cu o fire deschisă, nu a ascultat de părinți și s-a strecurat de câteva ori în camera lui John, ca să-i țină companie. Bobby s-a îmbolnăvit în scurt timp și nu a reușit să reziste bolii. Această întâmplare l-a traumatizat pe John, care a dat în bâlbâială la propriu, afecțiune care i s-a mai estompat de-a lungul vieții, dar care i-a fost mereu un handicap.

John s-a vindecat de difterie, dar în iarna următoare a avut o pneumonie severă, de care s-a molipsit și Tommy, fratele său. Astfel că s-a repetat tragedia din anul anterior: fratele mai mic a murit la puțin timp după contaminare, în vreme ce John își recăpăta treptat forțele.

Nu este ușor de stabilit cât i-au marcat viața și gândirea aceste triste evenimente. Dar sigur este că principalul argument din teoria dreptății propusă de el, cel care stă la baza principiului diferenței, susține că indivizii nu sunt responsabili de soarta bună sau rea pe care o au în viață și, de aceea, nu li se justifică – din punct de vedere moral – reușitele și eșecurile sociale influențate de hazard. Dreptatea constă în faptul că cei mai norocoși își pot îmbunătăți condiția doar dacă și cei mai puțin norocoși încearcă să o facă. Într-o societate democratică, indivizii liberi și egali trebuie „să-și împartă destinele proprii cu ale celorlalți“, afirmă Rawls. Dincolo de dreptul independent pe care fiecare persoană

Îl are de a nutri propria idee de bine și de a trăi conform acestei idei, există obligația morală, mai importantă, de a împărți cu ceilalți soarta cea bună. Dreptatea precedă binele. Obligația de a împărți cu ceilalți vine înaintea dorinței de a ne trăi viața așa cum credem mai bine de cuviință.

Având în vedere aceste lucruri, cu greu putem trece cu vederea că Rawls considera nemeritat – în sensul moral cel mai profund – norocul de a fi supraviețuit fraților săi, că același lucru se întâmplă în orice alte circumstanțe sociale sau familiale din jurul indivizilor și le influențează viața, care, în condiții diferite, ar putea fi mai bună sau mai rea. Avem dreptul la libertate personală, dar nu ne putem folosi de ea la maximum dacă ceilalți nu avansează și ei alături de noi. Aceasta este lecția de viață primită de tânărul Rawls, dar și un principiu al dreptului din teoria pe care o va pune la punct când va ajunge la maturitate filosofică.

În copilărie și în tinerețe, Rawls ajunge să-și dezvolte spiritul justițiar observând-o pe mama lui cum apără drepturile femeilor, dar și fiind atent la cum sunt tratați afro-americanii din orașul său natal. În școli, exista segregare rasială și prietenii interracialle nu erau bine văzute pe stradă, ceea ce i-a creat unele probleme tânărului Rawls, când se ducea să-l viziteze acasă pe Ernest, un prieten afro-american, care locuia într-o suburbie a orașului, destinată populației de culoare. A avut și ocazia de a remarca nemijlocit discriminarea de clasă asociată cu sărăcia, atunci când își petrecea verile navigând prin Golful Chesapeake, și, cu această ocazie, s-a împrietenit cu copiii albi săraci care lucrau pe lângă port. Mai mult decât orice, Rawls se considera foarte norocos, dar nejustificat de norocos, pentru că se bucura de privilegii și oportunități pe care societatea le refuza multor altor oameni.

După ce și-a obținut licența la Universitatea din Princeton, în februarie 1943, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Rawls s-a înrolat în armată și a fost trimis pe frontul din Oceanul

Pacific. Și-a petrecut acolo doi ani, în Noua Guinee, în Filipine și, în cele din urmă, în Japonia, care a fost ocupată imediat după bombardamentul de la Hiroshima. Studiile universitare i-au asigurat lui Rawls includerea într-o unitate militară de spionaj. Lucra în echipe de șapte sau opt persoane și se ocupa de identificarea pozițiilor ocupate de inamici. Nu prea s-a implicat în conflicte, deși a fost decorat pentru abilitatea de a utiliza radioul. La un moment dat, după ce și-a pierdut casca de protecție, a fost rănit la cap de glonțul unui lunetist. Altă dată, a fost arestat pentru că nu a acceptat să-l pedepsească pe un soldat care insultase un locotenent. După război, a refuzat cariera într-o instituție militară, deoarece o considera foarte „tristă”, iar ani mai târziu a caracterizat trecerea sa prin armată drept una „deosebit de mediocră”, având în vedere că unul dintre cei doi frați ai lui, rămași în viață, a ajuns să fie pilot pe frontul european și erou de război.

În această perioadă de război, a ajuns să-și formeze educația morală. Trei episoade i-au marcat viața. Primul a fost că îi auzea pe predicatorii protestanți, care spuneau că Dumnezeu binecuvânta gloanțele americane și îi ferea pe soldații din regimentul său de gloanțele japoneze. Rawls credea că religia nu trebuia utilizată nici pentru a minți în acest mod, nici pentru a însufleți trupele. Ca un bun filosof ce era, lui Rawls nu-i plăcea că puneau confortul psihic înaintea adevărului. Al doilea episod a fost să observe că norocul era de partea lui, în vreme ce alții aveau ghinion. S-a împrietenit cu un coleg din armată pe nume Deacon, dat fiind că lucrau împreună la radiotransmisiuni și supraveghere. Odată, colonelul care răspundea de ei le-a ordonat ca unul dintre ei să se ducă la infirmerie, să doneze sânge unui soldat rănit, în timp ce altul trebuia să localizeze pozițiile japonezilor. Încă o dată, Rawls a supraviețuit, fiindcă grupa lui sangvină a fost cea compatibilă pentru donarea de sânge. Prietenul său Deacon nu s-a mai întors din misiune, fiind ucis de o bombă. Al treilea